

Савенко Олександр

Заслужений журналіст України, доцент,
Київський національний університет культури і мистецтв,

м. Київ, Україна

savenko_om@ukr.net

Савенко Тетяна

кандидат філологічних наук, доцент,
Національна академія статистики, обліку та аудиту,

м. Київ, Україна

savenko_td@ukr.net

НАВЧАННЯ АНОТУВАННЮ ЯК ОДИН ІЗ ДІЙСВИХ СПОСОБІВ ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ЦІЛЬОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕКСТУ

***Анотація.** Концепт «анотація» досліджується у статті з двох аспектів і позицій – як важливий, але другорядний елемент у рамках наукової роботи, і як невід’ємний атрибут журналістської діяльності у процесі збору, опрацювання і підготовки до оприлюднення інформаційного продукту. Крізь призму жанрології зроблена спроба простеження і співпадіння процесів оформлення і передачі змісту тексту (висловлювання) з метою отримання первісної інформації про якусь наукову працю чи орієнтації і привернення уваги аудиторії (споживача) до центрових інформаційних моментів у журналістиці. Проаналізовано критерії поділу і класифікації анотації на різні види, розглянуто їхню структуру, досліджено поетапні цикли анотування при створенні письмових робіт з опорою на текст. На основі цих чинників стає можливим вибір і оцінка важливості/потрібності матеріалу, що розглядається, застосовуються здобуті комплексні уміння і навички роботи з будь-якими масивами інформації. Це має велике значення для студентів будь-якого освітнього профілю і спрямування загалом, і для представників масмедіа*

зокрема. Відзначено, що методика ефективного добування інформації та її виокремлення з тексту справді нагадує реальний пошук інформації як в науці, так і в журналістиці. Згідно загальноосвітньої потреби висунута ідея повернення в навчальний процес освітньої компоненти «Анотація» бодай на рівні факультативу.

Ключові слова: анотація, науковий дискурс, текст, зміст тексту, композиція, інтертекстуальність, функціональна ознака.

Annotation. The concept of «annotation» is explored in the article from two aspects and positions - as an important, but secondary element within the framework of scientific work, and as an integral attribute of journalistic activity in the process of collecting, processing and preparing for publication of an information product. Through the prism of genreology, an attempt is made to trace and match the processes of design and transmission of the content of the text (statement) in order to obtain initial information about some scientific work or orientation and attract the attention of the audience (consumer) to the central information moments in journalism. The criteria for dividing and classifying annotation into different types are analyzed, their structure is considered, and the phased cycles of annotation when creating written works based on the text are studied. Based on these factors, it becomes possible to select and assess the importance/necessity of the material under consideration, and the acquired complex skills and abilities for working with any arrays of information are applied. This is of great importance for students of any educational profile and direction in general, and for representatives of the mass media in particular. It is noted that the methodology of effective information extraction and its isolation from the text really resembles the real search for information in both science and journalism. In accordance with the general educational need, the idea of returning the educational component "Annotation" to the educational process, at least at the level of an elective, has been put forward.

Key words: annotation, academic discourse, text, text content, composition, intertextuality, functional feature.

Вступ. Сутність проголошеної та нині здійснюваної стратегії розвитку і цивілізаційної перебудови вищої школи в Україні полягає у потребі здійснення докорінних змін в освітянській сфері, насамперед у перегляді визначення мети, сутності та змісту навчання, пошуку нових шляхів, форм і методів їхнього впровадження. Передовсім, це стосується орієнтації на підготовку сучасного фахівця як різносторонньо розвинутої особистості, котра має відповідну рівню цивілізаційних досягнень і викликів кваліфікацію, володіє достатньою кількістю теоретичних знань і, головне, новітніх навичок і практичних вмінь.

У зв'язку із небаченим досі бумом сучасного технологічного розвитку, лавиноподібним проникненням його здобутків не лише у суспільне життя, економіку, промислове виробництво, але й у побут (комп'ютеризація, діджиталізація, розширення інтерактивних комунікаційних можливостей назагал і способів та засобів зв'язку, розповсюдження і споживання аудиторією інформації, зокрема) невпинно змінюється власне й сам життєвий уклад людини. Що стосується вишів, у яких, для прикладу, здійснюється підготовка за спеціальністю 061 «Журналістика», кардинальна зміна інформаційного ландшафту і простору, його наповнення та структурні видозміни, як правило, враховується. Це можна простежити за низкою нових освітніх компонент, що упродовж останнього десятиліття фактично стали основою навчального процесу журналістів. Скажімо, тільки на бакалавраті факультету PR, журналістики та інформаційної політики Київського національного університету культури і мистецтв у II семестрі 2024-25 навчального року для майбутніх працівників масмедіа викладалися, крім традиційних гуманітарних, близько 30-ти спеціалізованих дисциплін з урахуванням новітніх вимог і потреб сучасної журналістики. Це, зокрема, такі як «Конвергентна журналістика», «Медіарегулювання», «Спічрайтинг та копірайтинг», «Іміджологія», «Маркетинг соціальних мереж», «Цифрові медіа та креативні технології», «Візуалізація інформації», «Тайм-менеджмент у медіа сфері», «Брендинг», «Інформаційна архітектура», «Пресслужби та інформаційні агентства», «Штучний інтелект в маркетингових комунікаціях», «Медіа-байер та медіа-

планер інформаційних ресурсів», «Веб-дизайн та мультимедійні технології», «Сторітелінг, «Подієвий PR», «Інформаційний бізнес», та інші. Не менший список дисциплін має і факультет кіно і телебачення цього ж університету та їхні магістратури.

Тільки із з цього переліку можна зробити висновок, що вища школа намагається не відставати від цивілізаційних видозмін суспільного життя і враховувати сучасні тренди й відповідати новітнім викликам, готувати молодих фахівців до діяльності у нових умовах, що можна тільки вітати. Однак, не можемо не відзначити, що при всіх цих позитивних тенденціях сучасного освітнього процесу, прагненню його постійного осучаснення й модернізації, усе більше на маргінесі освітнього поля відтискається низка предметів і дисциплін, котрі й раніше були у глибокій тіні профільних, неправомірно і несправедливо вважалися дисциплінами другого порядку, відтак викладалися переважно факультативно, але які продукували такі навички й уміння, без яких стати істинним професіоналом, майстром слова і пера було проблематично. Йдеться наразі про набуття навичок скорочитання, скорописання, стенографування, уміння друкувати «всліпу» десятьма пальцями, фото- і відеоформатування кадру, реферування та анотування. До цих дисциплін у нинішніх вишах ставляться навіть не до як друго- чи третьорядних – про них здобувачам-журналістам, які в редакціях, особливо конвергентних, мають бути універсальними працівниками, за весь час навчання практично навіть і не згадують. Проте, навіть зараз на, скажімо, важливих офіційних заходах, брифінгах, пресконференціях, досвідчені журналісти, попри наявність сучасних гаджетів, цифрових аудіо-відеозаписів події, стенографують у своїх блокнотах хід події з найважливішими подробицями. Це і професійно-схематичний таймінг події, який робиться для того, щоб під час подальшої роботи над текстом можна швидко знайти скорочено записану потрібну фразу, початковий фрагмент важливого, визначального висловлювання, оскільки без цієї традиційної, «дідівської» навички час обробки, підготовки і розповсюдження оперативної інформації навіть на сучасній суперцифровій техніці збільшиться

в рази. Цілком логічно: весь нинішній творчо-технологічний процес журналістської роботи, за великим рахунком, можна окреслити як збір, накопичення й обробку масиву інформації на задану тему, її реферування з виокремленням центрових моментів, і анотованим викладом власного обробленого матеріалу і вигляді новоствореного тексту.

Виклад основного матеріалу. Зважаючи на наведені вище причини, у шерезі т.зв. «призабутих» другорядних дисциплін ситуація з анотуванням виглядає не такою вже й занедбаною. Дослідженням даної теми, винесеної нами в заголовок, стабільно займається порівняно невелика група науковців. Список робіт із названого приводу порівняно невеликий, тематично вони буває збігаються, схожі структурно і відрізняються хіба що деякими деталями, широтою визначення дефініцій, і відмінностями описуваної методики викладання мови для студентів різного професійного спрямування. При цьому зауважимо, що якщо для майбутніх і діючих журналістів анотування має специфічну особливість професійного практичного застосування, то для всіх без винятку студентів будь-яких напрямів навчання анотування є постійним і невід’ємним атрибутом при кожноденному опрацюванні наукової інформації, наукової літератури, оформлення різних видів наукових праць, включно із написанням кваліфікаційних робіт на здобуття бакалаврських та магістерських звань. Уміння та навички узагальнення наукової інформації у вигляді анотацій як правило здобуваються на заняттях дисциплін «Українська мова», «Українська мова за професійним спрямуванням», а також освоєння курсу «Науковий стиль мовлення».

Із визначенням, що анотація – це коротка характеристика дослідження, книги, підручника, статті, певного інформаційного, наукового, пізнавального чи розважального джерела з точки зору його змісту, призначення, форми та інших особливостей – погоджуються фактично всі дослідники цього явища. Однак, опрацьований авторами масив наукової інформації на цю тему дає змогу констатувати відсутність єдиної понятійної класифікації анотації.

У науковій літературі концепт «анотація» (abstract) розглядається і трактується у двох аспектах. У широкому розумінні він розкривається крізь призму жанрології наукового стилю: як відбувається процес передачі змісту наукового тексту, друкованої наукової роботи чи рукопису, з метою привернення уваги споживача і отримання первісного враження про цю роботу. Вужче потрактовування поняття анотації виглядає як стисле резюме будь-якої письмової роботи, що використовується з метою пришвидшеного ознайомлення і визначення її сутності та мети.

Анотації диференціюють за низкою певних ознак – за функціональним призначенням, за обсягом і глибиною згортання чи за формою подання. Як відзначає дослідниця Л.М.Чертата, теоретики вирізняють анотації довідкового, реферативного, критичного, описового, рекомендаційного типу. Інший класифікаційний аспект поділяє анотації на загальні, тобто такі, що подають стислу характеристику всього документа, і спеціалізовані – ті, що віддзеркалюють властиві лише певній частині дослідження ознаки [7].

Залежно від визначених критеріїв за функціональною ознакою узвичаєно розрізняти такі види анотацій як довідкові та рекомендаційні. Якщо довідкова анотація є лапідарною і як правило короткою (подає точну назву джерела, відомості про жанр, форму, призначення та інші його особливості і для всього цього не вимагається широкий і детальний виклад джерела, то рекомендаційна анотація вже характеризується розгорнутістю, має дидактичне спрямування, містить оцінку наукового джерела і в ній допустимими є навіть рекламні елементи. Зрозуміло, що за обсягом рекомендаційні анотації повинні бути більшими за довідкові.

Для панорамної характеристики анотацій загально відзначимо, що за повнотою охоплення змісту джерела анотації розрізняють на: а/ загальні та спеціалізовані; б/ за кількістю анотованих джерел їх поділяють на групові та негрупові; в/ згідно ступеня використання сучасних цивілізаційних інновацій поділяють на інтелектуальні (себто, складені людиною), та формалізовані (утворені за допомогою штучного інтелекту, з допомогою використання

комп'ютерних програм). Цей перелік буде неповним, якщо не відзначити, що анотації також розрізняють на авторські та неавторські.

Як і будь-яке мовне явище, анотація має власну композиційну структуру, чітку послідовність викладу, й характеризується наявністю мовних кліше, що ними послуговуються творці анотацій: 1/ – актуальність наукового дослідження (background); 2/ – мета роботи (objectives); 3/ методи (methods); 4/ результати дослідження (results); 5/ висновки (conclusions); 6/ практичне й теоретичне значення отриманих результатів (final conclusions). Себто, класичний виклад матеріалу в анотації повинен фактично дублювати структуру самої наукової роботи. У той же час текст не повинен бути ідентичним вступній частині оригіналу, формулювання кожної чергової тези має опосередковано відображати питання щодо мети, методів, висновків за результатами дослідження. Усе це уможливорює орієнтування в наявності переваг чи недоліків вибраної роботи, відповідності/невідповідності тематики запитам і потребам пошукача й отримання самостійної відповіді на питання доцільності використання даного твору [3].

Навчання написання анотацій, анотування як особливої форми обробки текстів допомагає не тільки орієнтуватися у потоках інформації, але й готує до сприйняття її в якісно нових формах. Зауважимо, що методика добування інформації з тексту справді нагадує реальний пошук інформації.

Можна сказати, що анотація у класичному вигляді повинна містити сконцентровану й узагальнену характеристику первинного тексту, не переказувати зміст, а розкривати тематику джерела, фокусувати й формулювати його інформаційно-споживацьку адресу, вказувати на значення наукового джерела та орієнтувати щодо його місця серед інших. Для анотації характерні ознаки, які прийнято називати інформаційними елементами, і до яких зазвичай входять відомості про автора, тематику, часові й територіальні межі, про структуру, форму, призначення, мову, стиль тощо. Іншими словами – анотації є своєрідним та унікальним засобом повідомлення про існування інформаційних, наукових, творчих, навчальних, мистецьких джерел певного

змісту й характеру, котрі допомагають ефективно й цивілізовано орієнтуватися у стримині науково-технічної і культуртурно-мистецької інформації.

Важливою є констатація, що анотації наукових джерел виконують комунікативну функцію, «сутність якої полягає у повідомленні користувачу про існування невідомих йому наукових джерел, зміст яких відповідає його інформаційним потребам. Щоб ця функція максимально реалізувалася, анотації мають відповідати певним вимогам, найважливішими серед яких є змістовність, доступність, лаконічність» [2].

Додамо, що змістовність передбачає максимально можливу повноту ущільненого переповідання змісту наукового джерела, що являє собою вичерпний перелік розглянутих питань та особливостей їхньої інтерпретації, розгляду і викладу. Самозрозуміло, що наразі вимоги до змістовності анотації фундуються на засадах об'єктивності викладу, адже анотація має точно передавати підхід, тлумачення, тематику й позицію самого автора, а не точку зору укладача анотації.

Анотація має бути конкретною, лаконічною, зі скрупульозним зазначенням наведених у творі дат, назв, визначень і понять, фактів та імен; відомості викладаються чітко й логічно, послідовно, з використанням загальноприйнятої термінології, простотою і зрозумілою мовою. Однак, при цьому важливо дотримуватися вимог, що анотація не повинна бути конспектом твору або його переказом; що у прагненні всебічно розкрити зміст джерела співвідношення відомостей про різні аспекти твору має бути пропорційним; що послідовність викладу може варіюватися від загального до конкретного, або навпаки.

Цікавими та корисними щодо анотацій як елементів наукової праці є результати дослідження окремих авторів [1; 6].

Класичний обсяг анотації має становити приблизно 70 слів, або 500 знаків; у ній уникають зайвих подробиць і деталей. Мова анотації повинна відрізнятися точністю й конкретністю, бути зрозумілою, синтаксис – простим, речення короткими, від 6 до максимум 17 слів. Не слід вживати багато прикметників і дієприкметників, складних граматичних зворотів. Вважається, що чим більше в

анотації понять, переданих іменниками, тим складніша вона для розуміння. В анотаціях рекомендується надавати перевагу конкретним поняттям над абстрактними, також слід брати до уваги, що легшою для сприйняття є дієслова та дієслівна форма викладу. Слід також пам'ятати, що зазвичай науковим роботам гуманітарного напрямку більше притаманні описові анотації, а технічного та природничого спрямування – інформативні [4].

Типовий характер інформації, чіткість логічної побудови, послідовність лексико-граматичних засобів дозволяє дослідникам розглядати анотацію як мінімальний мовленнєвий твір у жанрі наукового мовлення.

З точки зору композиційної структури анотація ділиться на три частини: вступну (узагальнено представлена тема вихідного тексту); центральну (передається основна тема та перераховуються її найважливіші підтеми); заключну (стисло сформульовані основні висновки). Кожна структурна частина характеризується певним набором мовних засобів і специфічними можливостями їхнього функціонування. Особливо показовим є використання в кожній структурній частині анотацій стандартизованих моделей – мовленнєвих кліше, яких ще називають маркерами.

Незалежно від виду та структури анотації основою її є вихідний текст, закономірності трансформації якого фіксуються у циклах навчальних завдань, направлених на оволодіння навичками та вміннями складання анотацій. При цьому й вивчення вихідних текстів, й аналіз текстів-зразків, а також створення продуктивних текстів здійснюються завдяки посередництву завдань, відповідних цілям циклів [5].

Апробована в практиці викладання української мови система вправ і завдань при вивченні видів письмових робіт з опорою на текст складається з трьох циклів, на основі яких стає можливим формування комплексних умінь. Перший цикл (пізнавальний) за своєю структурою найпростіший, він містить набір основних завдань, які дозволяють осмислити особливості письмового тексту. Упродовж усього циклу важливу роль відіграє робота зі зразком анотації. Завдання пізнавального циклу побудовані на взаємозв'язку дій, які

витікають із наступних вимог: розуміння оціночної та орієнтуючої функцій анотації; визначення найцікавіших та найважливіших моментів розкриття теми вихідного тексту; аналіз лексико-граматичної тканини, зв'язків між реченнями складного синтаксичного тексту цілого та композиційними частинами анотації-зразка; відбір та класифікація специфічних для анотації мовних засобів.

Завдання пізнавального циклу побудовані на осмисленні послідовності дій з текстами-зразками. Таким чином, студенти, знайомлячись із запропонованими викладачем готовими зразками анотацій, шукають і виявляють у контексті завдань типові закономірності побудови анотацій та лексико-граматичних засобів, які наразі використовуються. При цьому слід враховувати, що обсяг анотації фактично не залежить від обсягу оригіналу і що її логічна структура може не співпадати з логічною структурою оригіналу.

Другий цикл завдань – поглиблений – полягає в управлінні репродуктивно-продуктивною діяльністю студентів і здійснюється як практичний порівняльний аналіз вихідного тексту і тексту-зразка. Завдання поглибленого циклу передбачають осмислення та виконання дій, які витікають із наступних вимог: визначення основних питань вихідного тексту; співставлення вихідного тексту та анотації до нього; спостереження за синтезом інформації вихідного тексту та його мовним вираженням; складання розгорнутого плану вихідного тексту; перефразування тексту анотації з використанням синонімічних мовних засобів; складання власного варіанту анотації.

Третій цикл – розвиваючий – передбачає закріплення набутих навичок у самостійних діях студентів та орієнтований на розвиток елементів творчого підходу. Конструктивні та корегувальні особливості цього циклу реалізуються через систему завдань, яка задовольняє наступні вимоги: з'ясування проблематики та складання плану вихідного тексту; розподіл інформації за ступенем її важливості у відповідності з планом і структурою анотації; відбір конструкцій та кліше, які увиразнюють структуру анотації та характеризують дії автора вихідного тексту; використання засобів перефразування анотації; аналіз та оцінка, пошук оптимального варіанту.

Завдання третього циклу мають екстенсивний характер, направлені на «шліфування» тексту, що продукується та дозволяють осмислити системи зв'язків і відносин, необхідних при трансформації вихідного тексту в анотацію. Наголосимо, що виконання завдань цього циклу доцільно починати з простих і знайомих текстів загального характеру, а в подальшому переходити до незнайомих текстів підвищеної, а пізніше і будь-якої складності, але пов'язаних зі спеціалізацією студентів.

Висновки і пропозиції. Викладене вище дає підстави стверджувати, що анотація – це мінімальний мовленнєвий твір у жанрі наукового мовлення і є символічною візитівкою будь-якої книги, наукової розвідки, підручника, посібника, статті, дослідження. Методика «витягнення» інформації з тексту справді нагадує реальний пошук інформації. Справедливим буде й твердження, що у процесі викладання мови студентам різних напрямів професійної підготовки складання анотації є одним із найскладніших когнітивних аналітико-синтетичних процесів. При цьому важливим є те, що здобувачі самостійно доходять висновку, що анотація здатна не лише реалізовувати й задовольняти пошукову й інформативно-оціночну функцію, а є ще й важливою компонентою як наукової, так і творчої роботи: вона уможливорює упродовж короткого за подовжністю часу скласти чітке уявлення про користь чи непотрібність подальшого ознайомлення з повним текстом певної статті-книги-роботи. Опрацювання й аналіз анотацій як академічного жанру мовного дискурсу дає змогу підсумувати, що на текстовому рівні завдяки анотуванню і низки закономірностей саме такого викладу інформації можна визначити ступінь важливості і наукової, суспільної значимості цієї інформації.

Таким чином, послідовне використання можливостей, закладених у системі творчо-розвиткової діяльності, яка стає основою конструювання завдань при навчанні анотуванню, розкриває особливості становлення, фіксування й розвитку вмінь і навичок, які природним чином вплітаються у процес оволодіння різними видами знань й акумулювання професійного та суспільно-громадського досвіду. Водночас слід відзначити, що циклічність у

навчанні анотування підвищує інтенсивність та ефективність занять, що в результаті сприяє закріпленню й цементуванню комплексних навичок і вмінь. Осмислення студентами кінцевих цілей навчання підтримує стійкий інтерес до занять і стає фундаментальним базисом активізації самостійної наукової та майбутньої професійної діяльності. Усе наведене дозволяє нам пропонувати включити освітню компоненту «Анотування» до навчального процесу як вибірккову дисципліну, чи поновити бодай на рівні факультативу.

Список використаних джерел

1. Англомовні елементи наукової праці: назва, анотація, резюме: A Practical Guide to Writing Research Paper Titles, Abstracts, Summaries : навч. посіб. / Харк. держ. акад. культури ; розробники: О.С. Частник, С.В. Частник. Харків : ХДАК, 2016. 78 с.
2. Гомон А.М. Оброблення наукової інформації : навч.-метод. посіб. / Гомон А.М., Кримець О.М. Харків : НТУ «ХПІ». 2019. 113 с.
3. Онуфрієнко Галина. Алгоритмізація навчального анотування фахових текстів у практиці викладання української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української мови як іноземної*. 2017. Випуск 13. С. 74-87.
4. Кушнарєнко Н.М., Удалова В.К. Наукова обробка документів: підручник. Київ : «Знання», 2006. 331 с.
5. Сусліков Л.М., Студеняк І.П. Презентація наукових результатів: навч. посіб. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2019. 300 с.
6. Тимошенко О.В. Особливості написання анотацій англійською мовою. *Новітні освітні технології : матеріали науково-практичної конференції*. Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут». 2013. № 1. URL: <http://confesp.fl.kpi.ua/node/1150> (дата звернення: 26.02.2025).
7. Черчата Л.М. Лексико-граматичні особливості анотації як жанру англомовного академічного дискурсу. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 75, Т. 3. С.133-137.

URL: http://pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2021/75/part_3/28.pdf (дата
звернення: 26.02.2025).